

Cuprins

*Principele. Între tehnica guvernării, știința supraviețuirii
și realpolitik (studiu introductiv de Lucian Pricop) / 7*

Cronologie / 21

Notă asupra ediției / 25

Principele / 27

Dedica / 29

I. De câte feluri sunt principatele și în ce fel se dobândesc / 31

II. Despre principatele ereditare / 32

III. Despre principatele mixte / 33

IV. De ce regatul lui Darius, care a fost ocupat de Alexandru,
nu s-a răsculat, după moartea acestuia,
împotriva urmașilor lui / 43

V. Cum trebuie guvernate cetățile sau principatele care, înainte de
a fi cucerite, se conduceau după propriile lor legi / 47

VI. Despre principatele noi pe care le dobândești cu propriile arme
și calități / 49

VII. Despre principatele noi care se cuceresc prin armele
și prin intermediul altuia / 54

VIII. Despre cei care au dobândit principatul
prin fapte nelegiuite / 63

IX. Despre principatul civil / 68

X. În ce fel trebuie măsurate forțele unui principat / 73

XI. Despre principatele ecleziastice / 76

XII. De câte feluri sunt armatele și despre soldații mercenari / 80

XIII. Despre soldații auxiliari, amestecați și proprii / 86

XIV. Ce trebuie să facă un principe
privitor la pregătirea războiului / 91

XV. Despre acele lucruri pentru care oamenii și, mai ales,
principii sunt lăudați sau dojeniți / 94

XVI. Despre dărnicie și cumpătare în cheltuieli / 96

6 *Principele*

- XVII. Despre neîndurare și milă și dacă este mai bine
să fii iubit decât temut sau, mai curând,
să fii temut decât iubit / 99
- XVIII. Cum trebuie să-și țină cuvântul principii / 105
- XIX. Cum putem să ne ferim de dispreț și ură / 106
- XX. Dacă fortărețele și multe alte lucruri pe care principii le fac
în fiecare zi sunt sau nu sunt folositoare / 117
- XXI. Cum trebuie să se poarte un principe
pentru a se bucura de stimă / 122
- XXII. Despre secretarii pe care principii îi au pe lângă ei / 127
- XXIII. Cum trebuie să scapi de lingușitori / 129
- XXIV. De ce principii Italiei și-au pierdut statele / 132
- XXV. Cât de mult poate înrâuri soarta lucrurile omenești și
în ce fel îi poți rezista / 134
- XXVI. Îndemn spre a cuceri Italia și a o elibera din mâinile
barbarilor / 138

Principele
Între tehnica guvernării,
știința supraviețuirii și *realpolitik*

Un comentariu asupra cauzelor și efectelor culturale ale textului lui Niccolò Machiavelli, *Il Principe (Principele)*, poate fi o veritabilă istorie a mișcării ideilor pe parcursul a mai bine de cinci veacuri, cartea fiind concepută în 1513 și publicată în 1531; poate fi, în egală măsură, o istorie a rezonanțelor politice ale unuia dintre cele mai citate texte. Cu toate acestea, *Principele* este și o lucrare de reflecție care reclamă competențe filosofice și filologice, atunci când se transformă dintr-o listă scurtă a principiilor de relaționare între guvernanți și guvernați într-o știință neriguroasă a conducerii.

De altfel, cu *Principele* s-au petrecut mutații dintre cele mai surprinzătoare, de la perspectiva indirect democratică – rousseauistă („Prefăcându-se că dă lecții regilor, a dat o mare lecție popoarelor. *Principele* lui Machiavelli este cartea republicanilor¹) până la cea contemporană, ca manifest anti-totalitar (politica este liantul „unei comunități de oameni, întemeiate pe dreptate și binele comun²).

Pe de altă parte, pentru Herder, *Principele* nu e un îndreptar pentru dezumanizarea politicului ci o poză cât se poate de neutră a Italiei secolului al XV-lea și a începutului secolului al XVI-lea, o poză prelucrată de un patriot cu oarece vederi xenofobe – am spune astăzi –, reclamând un asediu al alianței oculte între dușmanii străini și vânduții interni.

¹ J.J. Rousseau, *Despre contractul social*, traducere și prefață de Lucian Pricop, Editura Cartex, București, 2016, p. 92.

² Maurizio Viroli, „Machiavelli and the Republican Idea of Politics“, în Gisela Bok, Quentin Skinner și Maurizio Viroli (ed.), *Machiavelli and Republicanism*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, p. 144. (t.n.)

8 *Principiele*

La finele secolului al XIX-lea, Ernst Cassirer anulează extremele (Machiavelli – diabolic vs Machiavelli – republican idealist) și propune un om de știință inductivist:

„Chiar dacă *Principiele* este doar un tratat de morală sau pedagogie, asta nu înseamnă că, din această pricină, este o carte imorală. Ambele judecăți sunt la fel de greșite. *Principiele* nu este nici o carte morală, nici una imorală: este pur și simplu o carte tehnică. Într-o carte tehnică nu căutăm reguli de conduită etică, despre ce e bine și ce e rău. Este suficient dacă ni se spune ce este util sau inutil. Fiecare cuvânt din *Principiele* trebuie să fie citit și interpretat în acest fel. Cartea nu conține prescripții morale pentru conducător și nici nu-l invită să comită crime și orori. Preocuparea esențială și aplicabilitatea sunt pentru *noile principate*. Cartea încearcă să dea toate sfaturile necesare pentru a se proteja de orice pericol. Acele pericole sunt în mod evident mult mai mari decât cele care amenință statele obișnuite – principatele eclesiastice sau monarhiile ereditare. Pentru de a le evita, conducătorul trebuie să recurgă la mijloace extraordinare. [...] Judecata lui a fost aceea a unui om de știință și a unui tehnician al vieții politice. Dacă am citi *Principiele* altfel, dacă am considera-o ca fiind opera unui propagandist politic, am pierde esența întregii chestiuni“.³

Într-o altă cheie interpretativă, Benedetto Croce descrie un teoretician și normativist al științelor politice: „este cunoscut că Machiavelli descoperă necesitatea și autonomia politicii, a politicii care este dincolo, sau mai degrabă dincoace de bine și de răul moral, care are propriile legi în fața cărora este inutil să te revolți, care nu poate fi exorcizată și expulzată din lume cu apă sfințită. Aceasta este ideea care circulă în toată lucrarea, fără a fi formulată cu precizie didactică și scolastică.“⁴

Totuși, dimensiunea exclusiv științifică a *Principelui* nu fost vreodată universal acceptată, iar, pentru Antonio Gramsci,

³ Ernst Cassirer, *The Myth of the State*, Yale University Press, New Haven, 1946, pp. 153-156, (t. n.)

⁴ Benedetto Croce, *Elementi di politica* [1925], în, *Etica e politica, a cura di G. Galasso*, Adelphi, Milano, 1994, p. 292. (t.n.)

Machiavelli nu era altceva decât omul politic în acțiune, care-și mobiliza gândirea înspre fapte politice cu țintă precisă: rîdicarea italienilor în contra aristocrației feudale și a papalității.⁵

În spațiul cultural românesc operele lui Machiavelli sunt introduse prin mijlocire fanariotă, mai exact prin intermediul domnitorului Nicolae Mavrocordat (domn al Moldovei 1709 – 1710; 1711 – 1715 și al Țării Românești 1715 – 1716; 1719 – 1730) care adnotează surprinzător și democratic o ediție a *Discursurilor*⁶. Un plus de aplecare asupra studiului operelor florentinului se vede la Ion Heliade Rădulescu (care includea *Il Principe* în programul sistematic de traduceri al „Bibliotecii universale“), la Simion Bărnuțiu, dar, mai ales, la Ion Ghica. Pentru Eminescu⁷ și Caragiale⁸, Machiavelli a fost inspirator de idei și texte, preocupare filologico-filosofică, dar mai ales furnizor de instrumente pentru analiza critică a „faptelor vremii și locurilor noastre“. Prima traducere integrală a *Principelui* este realizată după o ediție franceză de Grigore Handoca, un militar de carieră, autodidact și sărac în informație filosofică. În 1937, la Editura Albert de Lange din Amsterdam, eseistul român Valeriu Marcu, publică un studiu în limba germană intitulat *Machiavelli*, carte care figurează și azi în unele bibliografii universitare europene, fiind tradus în engleză, spaniolă și română. Apariția în 1943 a primei traduceri din italiană pentru *Il Principe* este momentul în care referința științifică se canonizează sub numele Ninei Façon (care semna cu pseudonimul Sorin Ionescu), profesor de limbă și literatură italiană la

⁵ Antonio Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato Moderno*, Einaudi, Torino, 1964.

⁶ Mavrocordat apreciază cu precădere Cartea I a *Discursurilor*... unde se spune că poporul este mai prudent, mai statornic și judecă mai bine decât un principe.

⁷ Eminescu a tradus capitolele al XVIII-lea și al XIX-lea din *Principele* în cursul anilor 1877-1883. În aceeași perioadă, a scris articole despre concepția politică a secretarului florentin.

⁸ Caragiale a fost un bun cunoscător al lui Machiavelli, inspirându-se în nuvela *Kir Ianulea* din nuvela lui Machiavelli *Belfagor arcidiavolo*.

Universitatea București.⁹ O cercetare care validează interesul umaniștilor români pentru activitatea și opera lui Niccolò Machiavelli este cea a eruditului diplomat Constantin Antoniadă, *Machiavelli. Omul. Timpurile. Opera*¹⁰ din 1931-1932.

După 1944, crește opacitatea culturii române față de Machiavelli, Nina Façon fiind aproape singurul traducător dedicat și promotor al textelor și ideilor lui Machiavelli, reeditând *Principele* în 1960 la Editura Științifică și tipărind *Istoriile florentine* în 1967, la aceeași editură. Este inconturnabilă pentru această perioadă cartea profesorului Alexandru Balaci, *Niccolò Machiavelli. Secretarul florentin*, un eseu dens și informat, publicat la Editura Tineretului în 1969.

După 1989, reeditări aproximative coexistă cu volumul bilingv realizat de Editura Humanitas în 2006, care urmează traducerea și notele Ninei Façon, dar operează și o revizie a acestora (prin strădania Monicăi Fekete), în acord cu modificările survenite recent în edițiile critice ale operei lui Machiavelli. Este de semnalat și tălmăcirea lui Nicolae Luca din 1994, lucrare care merge în bună măsură pe structura frastică a textului din ediția Nina Façon. Există și un alt Machiavelli, care se așază în bibliografiile obligatorii ale

⁹ Nina Façon a fost discipolă a italienistului Ramiro Ortiz. În 1938 a obținut doctoratul în Litere și Filosofie cu o teză despre *Poezia lui Michelangelo*. A tradus lucrări importante din literatura și cultura italiană, a redactat ediții critice și a elaborat și o istorie a literaturii italiene (Editura Științifică, București, 1969), precum și o gramatică istorică a limbii italiene. A conferențiat și a scris studii despre Giordano Bruno, Giambattista Vico, Benedetto Croce sau Antonio Gramsci.

¹⁰ C. Antoniadă (16 august 1880, București – 19 iulie 1954, Madrid), licențiat în drept și filosofie, jurist, diplomat [ministru plenipotențiar al României la Geneva, reprezentant al României la Societatea Națiunilor (1928-1929), ministru plenipotențiar al României la Berna (1936-1937)]. După înlăturarea din diplomație, se stabilește în Franța, unde se dedică studiilor și traducerilor. Printre lucrările sale de filosofie: *Încercare de critică filosofică* (1907) și *Filozofia lui Henri Bergson* (1910). Preocupările pentru opera lui Machiavelli sunt continuate de o serie de studii: *Renașterea italiană. Trei figuri din Cinquecento. Pietro Aretino, Francesco Guicciardini, Benvenuto Cellini* (1935) și *Figuri din Cinquecento. Principele, curteni și curtezane* (1939).

cursurilor de științe politice de după '90, un filosof fără sistem (diferit astfel de Thomas Hobbes sau John Locke), lipsă de rigoare explicabilă prin inapetența sa pentru analiza concepțelor politice. Pentru politologi, Machiavelli este un diagnostician, un orator care caută, cu iscusința persuasivă a animatorului, cu instrumentele retoricii romane, să spună *ceea ce crede* și *ceea ce nu crede* dar este de folos în atingerea unor deziderate politice.

Această dihotomie între *ceea ce crede* și *ceea ce nu crede* Machiavelli este probabil cauza multiplelor interpretări ale *Principelui* dar și ale celorlalte texte ale sale subsumabile științelor politice: *Sette libri dell'arte della guerra* (*Șapte cărți despre arta războiului*) din 1521; *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* (*Discursuri asupra primei decade a lui Titus Livius*) din 1531.

Machiavelli din *Principele* este un sfetnic cinic al conducătorilor, buni sau răi, pentru un scop simplu: guvernarea autoritaristă și supunerea până la sclavie a semenilor. Politica aduce cu o junglă în care tiranul este regele, iar dreptatea, libertatea, egalitatea sunt valori derizorii și iluzorii. Supușii, creduli și pasivi, sunt masă de manevră; lor trebuie să le fie câștigat sprijinul, pentru a deveni armă contra nobililor trădători. În capitolul al IX-lea din *Principele* supraviețuirea tiranului este condiționată de „prietenia poporului, pentru că, altfel, în vremuri vitrege, nu va găsi mijloc de scăpare”.¹¹

Machiavelli din *Discursuri* gândește ca un republican, ideile sale fiind asociate serviciilor aduse Republicii Florentine. Cei sfătuiți sunt atât cetățenii cât și conducătorii republicilor, iar miza declarată este apărarea și prezervarea libertății și evitarea dezbinării, în condițiile în care guvernarea autonomă este cel mai bun garant pentru siguranță și prosperitate, întrucât interesele celor mulți și interesele principelui conducător intră în conflict.¹² Machiavelli adaugă faptul că poporul, ca structură colectivă, este mai stabil și a dat dovadă de o putere mai mare

¹¹ Niccolò Machiavelli, *Principele*, Editura Cartex, București, 2018, p. 70.

¹² Niccolò Machiavelli, *Discursuri*, II.

de pătrundere decât majoritatea principilor, și chiar compară „vocea poporului“ cu „cea a lui Dumnezeu“.¹³

Aceste poziții contradictorii ne obligă la întrebarea care dintre cele două cărți, scrise în aceeași perioadă, exprimă adevărata doctrină a lui Machiavelli?

„Contradicțiile“ dintre *Principele* și *Discursuri* sunt mai mult aparente decât reale. Chiar dacă scopurile scrierii celor două cărți sunt diferite, sau tocmai de aceea, ambele impun modele de acțiune care au devenit mărci identitare Machiavelli: utilizarea în scopuri politice a unor mijloace clasificate până la el drept imorale și convingerea că autoritatea este alimentată de putere și de viclenie și nu de adevăr sau bine. Un caz simplu de utilizare simultană a convingerilor și a metodei empirice în guvernarea principatelor, fie ele renaștentiste, de secol al XVI-lea, naționale și revoluționare, de secol al XIX-lea sau globale, ca în veacul XXI. „Maximele“ din *Principele* au devenit astfel legile antimetafizicii și ale metodei inductive, care stipulează o cunoaștere fondată pe adăugarea, compararea și disecția faptelor. Această metodă se opunea atitudinii medievale de căutare de sens pentru lucruri în procese de inferență și deducție, desfășurate pe termene lungi. Machiavelli știe de mutarea pe care o face pe tabla gândirii politice și se vedea drept un inovator. În capitolul al XV-lea, Machiavelli este conștient că, „lăsând la o parte toate acele lucruri închipuite cu privire la un principe și discutând numai despre cele adevărate“ poate afirma fără dubiu că „toți oamenii, atunci când se vorbește despre ei și, mai ales, despre principii, întrucât sunt pe o treaptă mai sus, au drept trăsătură caracteristică una dintre însușirile următoare, care le aduc ori dezaprobare, ori laudă.“ Obiectul de cercetat devine „ceea ce este“, și nu „ceea ce ar trebui să fie“.¹⁴ Este distincția între cercetarea politică analitică și cea normativă, între istoria ca un corp de cunoștințe care să tranșească fluxul evenimentelor și ca variație a condițiilor și a circumstanțelor de viață, de la predictibil la impredictibil. Totuși,

¹³ Niccolò Machiavelli, *Discursuri*, I.

¹⁴ Niccolò Machiavelli, *Principele*, ed. cit., p. 94.

contextele economice, sociale, istorice se modifică și, odată cu aceste modificări, se produc și accidente, ieșiri din grafic; ceva rămâne neschimbat: natura umană care influențează evenimentele istorice, de aici fiind construite tipare recognoscibile. În *Discursuri*, Machiavelli conectează înțelegerea cu trecutul și predicția: „oricine dorește să înțeleagă ce va urma trebuie să înțeleagă ce a fost; căci toate lucrurile lumești din toate timpurile au un corespondent în antichitate. Acest lucru se întâmplă pentru că așa sunt acțiunile oamenilor, care au și întotdeauna au avut aceleași pasiuni și, deci, efectele trebuie să fie în mod necesar aceleași”.¹⁵ Iar istoria de vizitat pentru o bună (eficientă) guvernare începe cu antichitatea romană iar gânditorului florentin i s-a reproșat că generalizează fără control pornind de la precepte și practici romane antice și că îi sunt indiferente datele contextului istoric.¹⁶ Nimic mai ușor de contestat, grație referințelor la istoria recentă din *Principele*, care sunt parte a experienței lui Machiavelli în slujba cancelarului. În lucrările sale, Machiavelli ridică idei la statut de principiu general slujindu-se de exemple istorice variate, spunându-ne astfel că are capacitatea de a face diferența dintre un comportament specific unei perioade și o lege istorică mai generală. Un exemplu probator este cazul mercenarilor, discutat în capitolul al XII-lea („De câte feluri sunt armatele și despre soldații mercenari”). El califică aceste trupe drept „nefolositoare și primejdioase. Iar, dacă un principe își bazează puterea statului pe armatele mercenare, nu va avea vreodată o situație stabilă și sigură, pentru că ele sunt dezbinat, pline de ambiție, indiscipline și necredincioase. Ele sunt pline de vitejie față de prieteni, dar sunt lașe în fața dușmanilor. Nu au frică de Dumnezeu și nici nu-și țin cuvântul față de oameni.”¹⁷ Cu toate acestea, recunoaște că venețienii și florentinii au utilizat acest tip de armată cu eficiență, iar acceptarea dovezilor

¹⁵ Niccolò Machiavelli, *Discursuri*, III. (t.n.)

¹⁶ Herbert Butterfield, *The Statecraft of Machiavelli*, G. Bell & Sons, Londra, 1940, p. 57.

¹⁷ Niccolò Machiavelli, *Principele*, ed. cit., p. 80.

istorice face parte din actul intenționat al înfruntării și explicării contradicțiilor din istorie:

„Iar dacă venețienii și florentinii și-au extins în trecut cu ceririle cu ajutorul acestui gen de armată, iar căpitanii lor nu s-au intitulat totuși principii, ci au apărat aceste state, spun că în cazul acesta florentinii au fost favorizați de soartă, deoarece, dintre căpitanii mercenari de valoare și de care s-ar fi putut teme, unii nu au avut victorii, alții au întâmpinat rezistențe, iar alții și-au îndreptat ambițiile în altă parte.”¹⁸ sau

„Cât îi privește pe venețieni, dacă vom lua bine aminte asupra felului în care au procedat, vom vedea că acțiunile lor au fost eficace și glorioase atâta vreme cât s-au folosit în războaie de trupele proprii, ceea ce s-a petrecut înainte de a se fi îndreptat spre uscat.”¹⁹

Într-o interpretare simplificatoare, florentinii au avut noroc, iar venețienii nu au avut mari aspirații, totuși, *a explica* are un concurent în arsenalul discursiv al autorului: *a condamna*. Din acest motiv, sfaturile, sugestiile practice și maximele se vor utile, dar nu sunt opera unui științific de azi, ci ale unui gânditor patriot. Ultimul capitol din *Principele* ne arată chipul ascuns al autorului, demersul angajamentului de idei și principii politice, dar nu subjugă metodele obiective de analiză. Suntem doar la răspântia dintre autor și narator, pentru amândoi existând o distincție clară între obiectul cercetării, pe de o parte, și mintea care îl cercetează, pe de alta.

Suntem tentați să-l punem pe Machiavelli, anacronic, în costumul specialistului în științe politice, anacronismul rezultând din observația simplă că, în secolul al XVI-lea, luciditatea, autoreflexivitatea științei erau abia în stare ingenuă.

Merită să înțelegem care sunt limitele și deschiderile lui Machiavelli pentru a înțelege că suntem într-un timp în care se calculau și se evaluau diferențele între proiecțiile mentale asupra indivizilor și instituțiilor și realitatea istorică. De aici vin constatări sentențiale precum: oamenii nu sunt ceea ce par,

¹⁸ Idem, p. 83.

¹⁹ Ibidem.

sau conducătorii ideali, statele ideale sunt absurde, sau siguranța ne obligă la cedări morale.

Sunt toate prinse într-un paragraf din capitolul al XV-lea:

„Întrucât știu că s-a scris mult despre același lucru, mă tem că, scriind și eu acum, să nu fiu considerat drept înfumurat, mai ales pentru că mă voi îndepărta mult, în analiza acestei probleme²⁰, de modul în care au făcut-o ceilalți. Gândul meu fiind însă acela de a scrie ceva folositor celor care vor pricepe, mi s-a părut mai potrivit să urmăresc adevărul concert al faptelor²¹ decât simpla închipuire a acestora. Căci mulți și-au imaginat republici și principate pe care nimeni nu le-a cunoscut vreodată și nimeni nu le-a văzut existând în realitate. Într-adevăr este atât de mare deosebirea între felul în care oamenii trăiesc și felul în care ar trebui să trăiască, încât cel care dă la o parte ceea ce este pentru ceea ce ar trebui să fie, mai degrabă își pregătește propria pieire decât învață mijlocul de a se păstra mai departe; căci, cel care pretinde să se manifeste pretutindeni ca om de o desăvârșită bunătate, trebuie să accepte să piară între atâția care nu sunt buni. Așadar, principele care vrea să-și păstreze puterea, trebuie să învețe neapărat să poată fi uneori lipsit de bunătate și să se poată folosi de această însușire, în funcție de nevoi.”²²

Oamenii nu sunt ceea ce par.

Mă opresc asupra mizantropismului lui Machiavelli, care remarca în repetate rânduri că oamenii „sunt nerecunoscători, schimbători, prefăcuți și ascunși, că fug din fața primejdiei și

²⁰ Lecturile lui Machiavelli sunt: Platon, *Republica*; Aristotel, *Politica*; Xenofon, *Despre tiranie*; Dante, *Despre monarhie*, Marsilio din Padova, *Defensor pacis*; Coluccio Salutati, *Despre tiran*, Savonarola, *Despre guvernarea orașului Florența*, Poggio Bracciolini, *De infelicitate principium*, Giovanni Pontano, *De principe*.

²¹ „Adevărul concret al faptelor” este expresia care sintetizează ideea că istoria comportamentului uman, așa cum s-a manifestat concret, este singura bază a teoretizării politice.

²² Niccolò Machiavelli, *Principele*, ed. cit, p. 94.

sunt lacomi de câștig²³. Din pricina dorințelor fără control, a orgoliului și a sărăciei, oamenii sunt în permanentă alertă concurențială, siguranța colectivității fiind subminată permanent de dușmani interni și externi. Deși trăiesc permanent într-o arenă populată cu pericole, oamenii nu vor să-și recunoască această condiție și încearcă să se iluzioneze, să creeze o lume a ideilor care oferă o justificare morală nelegitimă pentru instinctele noastre de prădători. Deși nici conducătorii societății nu cred în astfel de doctrine, ar face bine să se prefacă că ar crede în ele. Din Machiavelli s-au inspirat și susținătorii dictaturii pragmatice, mai precis din ideea acestuia că un stat bazat pe valori și tradiții culturale are mai multe șanse de a trăi decât unul ce se sprijină pe folosirea forței brute.²⁴ Liderii politici nu sunt doar lei, ei trebui să aibă și viclenia vulpii, capacitatea de a așeza în mentalul colectiv idei proprii, de a construi emoții publice, totul în virtutea unei ținte clare: eficiența guvernării. În felul acesta, nici fraudă, nici minciuna, nici escrocheria și nici utilizarea forței nu sunt dușmanii principelui, ci aliații acestuia, pentru că pe frică și nu pe dragoste sau solidaritate se fundează autoritatea politică.²⁵

Statele ideale sunt absurde.

Egoismul oamenilor este un dat universal, iar influența imediată este, la nivel politic, dezbinarea statului. Relațiile umane, viciate din naștere de egoismul indivizilor, condamnă statul la imperfecțiune, iar evoluția omenirii nu merge în sensul progresului, istoria fiind un proces permanent de cădere și revenire, o oscilație fără sfârșit. O consecuție al cărei rezultat este generator de creștere sau descreștere: „Virtutea naște Pace; Pacea naște Lenevie; Lenevia, Rebeliune; iar Rebeliunea, Ruină; și apoi invers, acea Ruină naște Legi: acele Legi, Virtute; iar Virtutea naște Onoare și Succes.”²⁶

²³ Idem, p. 100.

²⁴ Idem, capitolele al III-lea – al V-lea.

²⁵ Idem, capitolul al XVIII-lea.

²⁶ Niccolò Machiavelli, *Istoria Florenței*, capitolul al V-lea.

Ascensiunea de la „Ruină“ către „Succes“ este condiționată de acțiunea înțeleaptă a unui conducător autoritar, care, pentru a restaura statul, poate utiliza fără muștrări violența. În opinia lui Machiavelli, societatea este împărțită între cei care dau ordine (puțini la număr) și cei numeroși care le îndeplinesc, „căci în toate republicile, oricum ar fi ele organizate, niciodată nu ajung mai mult de patruzeci sau cincizeci de cetățeni la posturile de conducere“.²⁷ Astfel se creează discrepanțele între statutele indivizilor, cetățenilor, care nu pot fi vreodată egali. Cu toate acestea Machiavelli a fost un promotor al republicanismului, cu amendamentul că acțiunea politică înseamnă a controla sau a reduce inconvenientele și durerea, nu a le elimina, cu alte cuvinte, este o știință a selecției între răul mare și răul mai mic.²⁸

Machiavelli este antiaristotelic în sensul raportului între binele comun și binele individual. Dacă Aristotel avea drept premisă *binele comun ≠ binele individului*, Machiavelli definește *binele comun* ca teritoriu de acțiune predilectă a unor forțe și interese, infirmând concepția medievală a comunității ca tot unitar. Societatea este în mod natural scindată de interese conflictuale, care pot fi diminuate până la acord numai prin devoțiune pentru *patrie*. Machiavelli nu crede într-o lume irenică și este un suporter al conflictului din viața politică, identificând gloria Romei cu permanentul „tumult dintre nobili și plebei“. Se naște o concluzie de etapă: normativitatea nu poate supune realitatea empirică a statului, astfel că, succesul politic și fericirea poporului nu rezultă în mod necesar din manifestările virtuților morale. Aceasta este diferența de substanță între gândirea politică medievală și cea machiavellică. Chiar și pentru medievali existau cazuri de încălcare a convenției morale care puteau fi cauționate, cazuri excepționale, care vizau un scop religios.

²⁷ Niccolò Machiavelli, *Discursuri*, capitolul I.

²⁸ Niccolò Machiavelli, *Principele*, Editura Cartex, București, capitolul XXI.

Siguranța ne obligă la cedări morale.

Ceea ce repugnă unor interpreți ai lui Machiavelli este tonul profesoral cu care susține deprinderile criminale ale omului politic, care ar trebui să-și abolească din arsenal reguli morale uzuale, iar imaginarul comun l-a consacrat ca îndrumătorul major al imoralității politice. Pentru Croce, Machiavelli este opusul, este gardianul „amoralității politice“. Politica este în afara logicii comune, are propriul algoritm și propriile standarde, indiferente față de valorile morale. Un Machiavelli creștin care își lamentează conducătorii nevoiți să săvârșească un rău de dragul unui bine mai mare, unul care vede antagonismul structural dintre politică și etică, acesta este scriitorul, eroul civilizator al Renașterii pe care-l propune Benedetto Croce²⁹. Iar teoreticianul și istoricul italian pare a avea dreptate, dacă ne gândim la paradoxul Cesare Borgia, care „a fost socotit crud; totuși, neîndurarea lui a restabilit ordinea în Romagna, i-a readus unitatea și pacea și a făcut-o să-i fie credincioasă.“³⁰ Principii precauți, gata să recurgă la măsuri drastice pentru a menține credința și unitatea poporului, sunt infinit mai milostivi (și, prin urmare, mai morali), decât principii care „din prea multă bunătate, lasă să se producă dezordini ce dau naștere la crime și jafuri“.³¹ Tulburările „fac rău întregii comunități, în vreme ce execuțiile comandate de principe, doar unui membru oarecare al acestei colectivități“.³² La fel de clară este separarea între fapta curentă și fapta politică în afirmația: „faptele tuturor oamenilor și mai ales ale principilor, pentru care nu există un alt criteriu de judecată, trebuie privite numai din punctul de vedere al scopului lor“.

În concluzie, politica este la Machiavelli un calcul al beneficiilor și al costurilor, iar omul politic are a fi conștient de singura realitate a lumii care este puterea și nu moralitatea. Axioma politicii machiavellice (binele are adesea drept

²⁹ Benedetto Croce, *Elementi di politica, ed. cit.*, pp. 59-67.

³⁰ Niccolò Machiavelli, *Principele, ed. cit.*, p. 99.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

consecință răul și invers) a inspirat termenul *realpolitik*, maturizat noțional abia în secolul al XIX-lea și operaționalizat în veacul trecut și azi. A pune pe același palier îndrumările secretarului Florenței cu abilitățile politice ale lui Otto von Bismarck, sau cu cele diplomatice și de consilier ale lui Henry Kissinger înseamnă a construi o genealogie a unei filosofii, sau a unei tehnici, sau a unei capacități de diagnoză și tratament. Iar Machiavelli nu a produs doar acești discipoli, ci mulți alții, inclusiv dictatori, care și-au legitimat crimele prin malformarea ideii de *ațiune politică necesară*.

Lucian Pricop

Notă asupra ediției

Pentru această nouă traducere în limba română a scrierii lui Niccolò Machiavelli, *Il Principe*, am utilizat ediția din 2014, tipărită la Einaudi, contribuită de Federico Chabod, A cura di Giorgio Inglese.

În elaborarea ediției de față, am confruntat varianta noastră cu cele realizate anterior, pe care le-am evocat în studiul introductiv și cărora le datorăm multe dintre lămuririle chestiunilor delicate ale limbii italiene din secolul al XVI-lea. Cu toate acestea, nevoia unei noi traduceri s-a născut atunci când, lucrând pe text cu studenții Facultății de Comunicare și Relații Publice din cadrul Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative; în atelierele de „Istoria și filosofia culturii“, am remarcat că niciuna dintre edițiile anterioare în limba română nu răspunde unei actualizări a discursului, iar aparatul critic are sincope de natură editorială: citări aproximative, trimiteri greșite și, din păcate, perpetuate de la un an la altul.

Am folosit pentru descifrarea textului italian și alte transpuneri franceze (*Le Prince*, traduction de Christian Bec, commentaires de Marie-Madeleine Fragonard, Bordas, Pocket, Garnier, Paris, 1998 ; *Il Principe / Le Prince*, édition critique du texte par Mario Martelli, introduction et traduction de Paul Larivaille, notes et commentaires de Jean-Jacques Marchand, Paris, Les Belles Lettres, 2008), engleze (*The Prince*, University of Chicago Press, translated by Harvey Mansfield, 1985; *The Prince, Everyman*, translated and edited by Stephen J. Milner, introduction, notes and other critical apparatus by J.M. Dent, 1995) și germane (*Der Fürst*, Ralf Löffler, Übersetzer, Patrick Horvath, Vorwort, RaBaKa Taschenbuch, Neuenkirchen, 2007), pentru a încerca adnotarea cât mai clară a cuvintelor, personajelor și ideilor din textul renascentist.

Am elaborat note explicative pe care le-am plasat infrapagină și le-am numerotat autonom pentru fiecare capitol.

L. P.

Dedica

Nicolaus Maclavellus ad Magnificum Laurentium Medicem
[Niccolò Machiavelli către Lorenzo de' Medici Magnificul]¹

Cei care vor să câștige bunăvoința unui Principe obișnuiesc, de cele mai multe ori, să îi ofere lucrurile care sunt pentru acesta prețioase sau care îl bucură cel mai mult: astfel, adesea, vedem că li se aduc în dar cai și arme, postavuri din fir de aur, giuvaeruri și alte asemenea podoabe de preț. Dorind așadar să mă înfățișez înaintea Înălțimii Voastre cu o dovadă a plecăciunii mele sincere, nu am aflat între toate elementele mele vreunul care să-mi fie mai de preț sau pe care să-l consider mai meritoriu decât acea cunoaștere a faptelor oamenilor mari pe care am obținut-o printr-o experiență îndelungată de viață modernă și printr-o învățătură pe care am obținut-o din cele vechi; și, pentru că aceste lucruri le-am observat și le-am cercetat cu multă sârguință, le-am adunat într-o cărticică pe care o trimit Înălțimii Voastre.

Și, deși socotesc această operă nedemnă de a vă fi înfățișată, sunt totuși încredințat că în bunătatea Voastră o veți primi, gândindu-vă că nu vi s-ar putea aduce în dar nimic mai prețios decât puțința de a înțelege într-un timp foarte scurt tot ceea ce eu nu am reușit să cunosc și nu am putut pricepe decât în mulți ani și cu nenumărate osteneți și primejdii pe care le-am întâmpinat. Nu am împodobit această operă și nici nu am umplut-o cu fraze sau vorbe răsunătoare și meșteșugite sau vreun alt

¹ Scrisoarea dedicatorie este adresată lui Lorenzo, fiul lui Piero de' Medici și nepotul lui Lorenzo Magnificul; născut în 1492, a dobândit conducerea Florenței la 1513 și a murit câțiva ani mai târziu, în 1519, urmând în scurta lui guvernare directivele lui Leon al X-lea, unchiul său. Aceste cuvinte corespund dorinței lui Machiavelli de a redobândi o funcție în viața publică după retragerea sa în 1512, în urma dizgrației care îl lovise.

ornament sau vreo altă frumusețe exterioară prin care mulți obișnuiesc să zugrăvească și să-și împodobească ideile; deoarece am voit ca, dacă vreun lucru îi va aduce vreun fel de cinstită, acesta să fie numai noutatea conținutului și însemnătatea temei mele. De asemenea, nu vreau să fie socotit drept îngâmfare faptul ca un om de stare joasă și umilă îndrăznește să discute, să indice reguli și să-i călăuzească pe principii în guvernarea lor; căci, după cum cei care fac schița unor locuri se așază jos în câmpie spre a putea privi cu atenție munții și ținuturile înalte, iar pentru a vedea văile se urcă pe culmi înalte, în vârful munților, tot astfel, pentru a cunoaște bine firea popoarelor trebuie să fii tu însuși principe, iar spre a o cunoaște bine pe aceea a principilor trebuie să fii om din popor.

Primiți, așadar, Înălțimea Voastră, acest mic dar cu aceleași sentimente cu care eu vi-l trimit; căci, dacă îl veți studia cu atenție, veți recunoaște în el o dorință, vrerea mea cea mai fierbinte, aceea ca Domnia Voastră să atingeți măreția pe care soarta și însușirile Voastre vi le făgăduiesc. Iar, dacă Înălțimea Voastră își va întoarce uneori privirea din vârful înălțimii sale spre aceste locuri joase, va afla cât de nedrept îndur o mare și neîncetată vitregie a sorții.

CAPITOLUL I

Quod sint genera principatuum et quibus modis acquirantur
[De câte feluri sunt principatele și în ce fel se dobândesc]

Toate statele, toate formele de stăpânire care au avut și au putere asupra oamenilor au fost și sunt fie republici, fie principate. Acestea din urmă sunt sau principate ereditare, acelea asupra cărora familia stăpânitorului lor domnește de multă vreme, sau principate noi. Cele de acest fel sunt sau în întregime noi, cum a fost Milanul pentru Francesco Sforza¹, sau apar ca părți anexate statului ereditar al principelui care le-a cucerit, cum este regatul Neapolelui pentru regele Spaniei. Pământurile astfel dobândite sunt obișnuite fie a trăi sub conducerea unui principe, fie a se bucura de libertate; și ele pot fi obținute sau cu armele altora, sau cu ale tale proprii, sau printr-o soartă norocoasă, sau prin propriile forțe².

¹ După 1447, când moare Filippo Maria Visconti, signor al Milanului, puterea este preluată de Francesco Sforza, condotier al armatelor lui.

² Am tradus astfel „virtù“, care semnifică valoarea unei personalități exprimată prin acțiunea ei. Termenul „virtù“ face obiectul mai multor interpretări: Francesco Ercole, *La politica di Machiavelli*, cap. „L’Etica di Machiavelli“, A.R.E., Roma, 1926; Gennaro Sasso, *Niccolò Machiavelli. Storia del suo pensiero politico*, Il Mulino, Bologna, 1980; Harvey Mansfield, *Machiavelli’s Virtue*, University of Chicago Press, Chicago, 1996.